

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

ע"א 10591/06

בפני : כבוד השופטת א' פרוקצ'יה
כבוד השופטת ע' ארבל
כבוד השופט א' רובינשטיין

המערער : רפאל יפרח

נגד

המשיבות : 1. מפעלי תובלה בע"מ
2. "אררט" – חברה לביטוח בע"מ
3. "המגן" – חברה לביטוח בע"מ

ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בבאר שבע
מיום 14.11.2006 בת"א 7159/03 שניתן על ידי כבוד
השופטת ו' מרוז

בשם המערער : עו"ד שלמה דגן ועו"ד טל ישראל

בשם המשיבה 1 : עו"ד לימור עמית-פנקר

בשם המשיבה 2 : עו"ד גיל-נתן מיכלס

בשם המשיבה 3 : עו"ד קייס נאשף

פסק-דין

השופטת א' פרוקצ'יה:

ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בבאר-שבע (כב' השופטת ו'
מרוז) מיום 14.11.06 בת"א 7159/03, בו נדחתה על הסף תביעת המערער נגד המשיבה
1, מעסיקתו לשעבר, לקבלת פיצוי בגין נזקי גוף שנגרמו לו, לטענתו, כתוצאה
מעבודתו, וזאת מחמת התיישנותה של עילת התביעה.

1. המערער, יליד שנת 1950, הועסק, החל משנת 1972 ועד לשנת 1996, כנהג משאית על-ידי המשיבה 1, חברת "מפעלי תובלה בע"מ", שהינה חברה להובלות (להלן: המשיבה). על-פי הנטען, במסגרת עבודתו, הוביל המערער עבור המשיבה חומרים כימיים שונים, ובהם גופרית, אשלגן, פוספטים, מגנזיום, חומצות נחושת, ברום ואורניום. בשנת 2003 הגיש המערער לבית המשפט המחוזי בבאר-שבע תביעה נגד המשיבה לפיצוי בגין נזקי גוף שנגרמו לו, על-פי הטענה, כתוצאה ממחלת פרקינסון (להלן: המחלה), בה לקה לדבריו עקב חשיפתו לחומרים הכימיים האמורים.

2. המשיבה הגישה בקשה לסילוק התביעה על הסף בשל התיישנות עילת התביעה ובשל העדר עילת תביעה.

3. בית המשפט המחוזי דחה את הבקשה לסילוק על הסף, על שני ראשיה. אשר לטענת ההתיישנות, קבע בית המשפט כי המערער אמנם הצהיר בכתב התביעה כי חלה במחלה בשנת 1987, אך מעיון במסמכים הרפואיים עולה כי בשלב מוקדם זה עדיין לא היה אבחון ברור של המחלה, אלא רק תיאור של תסמינים, כדוגמת רעד בידיים, מהם סבל המערער. כן ציין בית המשפט, כי אף שקיימת חוות-דעת אשר ממנה עולה, לכאורה, כי מחלת המערער אובחנה בשנת 1991, לא ברור אם התסמינים שאובחנו הולידו את הניצנים לבחינת הקשר הסיבתי בין עבודתו של המערער לבינם, וכי איש מהרופאים שמטעמם הוגשו תעודות רפואיות בעניינו של המערער לא קשר את מקור המחלה לחומרים המסוכנים שהובלו על-ידו. בנסיבות אלו, מצא בית המשפט כי אין במסמכי התביעה די כדי להוביל למסקנה לפיה התביעה התיישנה, וציין כי אף שאין להוציא אפשרות זו מכלל חשבון, ראוי כי השאלה תיבחן ותוכרע בדרך של הבאת ראיות.

אשר לטענת המשיבה כי כתב התביעה אינו מגלה עילה, קבע בית המשפט כי הגם שטענה זו, על פניה, אינה משוללת יסוד, בחוות-הדעת הרפואיות שהוגשו על-ידי המערער הונחו היסודות להוכחת הנטען בכתב התביעה, ובנסיבות אלה, אין בליקויים לכאורה העולים מתוכה כדי להקים עילה למחיקת התובענה על הסף.

4. נוכח החלטה זו, נמשך ניהול ההליך בבית המשפט המחוזי. לבקשת המערער, ולאור התדרדרות שחלה לטענתו במצבו הרפואי, נגבתה עדותו בהליך של עדות מוקדמת, לפי סעיף 171 לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984. בתום מסירת העדות,

הגישה המשיבה בקשה נוספת לסילוק התביעה על הסף מחמת התיישנותה. בבקשה זו, טענה המשיבה כי ממכלול טענות המערער בכתב התביעה, בתצהירו ובעדותו בבית המשפט, כמו גם מהמסמכים הרפואיים וחוות-הדעת שהגיש, עולה כי תביעתו התיישנה זה מכבר, ועל כן, דינה להידחות על הסף.

בית המשפט המחוזי נעתר הפעם לבקשה, והורה על דחיית התובענה על הסף מפאת התיישנותה. על כך הערער שלפנינו.

פסק דינו של בית המשפט המחוזי

5. בית המשפט המחוזי החיל על הענין את הוראת ההתיישנות החלה על עוולות בנזיקין על-פי סעיף 89(2) לפקודת הנזיקין [נוסח חדש] (להלן: פקודת הנזיקין או הפקודה). על-פי הוראה זו, לצורך חישוב ההתיישנות בעוולות נזיקין, וכאשר עילת התובענה היא נזק, רואים את יום אירוע הנזק כיום היוולד העילה, ואם הנזק לא נתגלה ביום שאירע – יהיה זה ביום גילוי הנזק. הוא קבע, לצד זאת, כי חלות על הענין הוראות סעיף 8 לחוק ההתיישנות, התשי"ח-1958 (להלן: חוק ההתיישנות), הדוחה את מרוץ ההתיישנות מקום שעובדות שונות המהוות את עילת התובענה – למעט רכיב הנזק הכפוף להוראת סעיף 89 לפקודה – נתגלו בשלב מאוחר.

6. בענייננו, קבע בית המשפט כי בהתאם לעדותו של המערער, נודע לו לכל המאוחר על מחלתו בשנת 1991, ולפיכך, ככל שהדבר נוגע ליסוד הנזק, במועד זה החל מניינה של תקופת ההתיישנות, אשר חלפה בטרם הוגשה התביעה בשנת 2003. נקבע, כי עדותו של המערער נסמכה על אבחון רפואי ודאי של מחלתו שנעשה בשנת 1991 על-ידי פרופ' ברהם, אשר קבע, בעקבות בדיקתו את המערער, כי קיימים "סימנים ברורים ובטוחים" של המחלה, וציין כי הוסברו למערער משמעויות המחלה, לרבות הצורך בנטילת תרופות, ובהן תרופות אנטי-פרקינסיוניות. נקבע, אפוא, כי נזקו של המערער התגלה כבר בשנת 1991, ונדחתה טענתו לפיה עד לשנת 1996 טרם התגבש נזקו לכדי נזק משמעותי, ולפיה רק במועד זה, נוכח ההחמרה שחלה במצבו, אובחנה מחלתו באופן ודאי. בית המשפט הוסיף כי אמנם, על-פי ההלכה הפסוקה, במקרים מסוימים יחל מניין תקופת ההתיישנות במועד מאוחר יותר ממועד הגילוי הראשוני של הנזק, וזאת מקום בו הנזק טרם גובש לכדי נזק משמעותי המצדיק מבחינתו של אדם סביר הגשת תביעה. ואולם, זה אינו הדין במקרה שבפנינו, בו סימני המחלה הראשונים התגלו כבר בשנת 1981, סימנים נוספים התגלו בשנת 1987, והנזק המשיך והחמיר, עד שבשנת 1991 אובחנה לבסוף המחלה, כאשר בשלב זה המערער כבר סבל מנזק מוחשי,

להבדיל מנזק ראשוני גרידא. כן דחה בית המשפט את טענת המערער לפיה מרוץ ההתיישנות טרם הסתיים כל עוד המעשה או המחלל הולך ונמשך, תוך שהוא קובע בענין זה כי אף אם אכן לא מדובר באירוע חד-פעמי של גרימת נזק, הרי שממועד גילוי המחלה, קרי- לכל המאוחר בשנת 1992, החל מרוץ תקופת ההתיישנות בכל הנוגע ליסוד הנזק, ועל כן, תקופה זו חלפה בטרם הוגשה התביעה.

7. אשר לרכיב הקשר הסיבתי, ציין בית המשפט כי יש לאתר את המועד שהחל ממנו יכול היה המערער לעמוד לראשונה על קיומה של זיקה בין מעשה העוולה המיוחס למשיבה, לבין מחלתו. בהקשר זה נקבע, כי משנודע למערער דבר מחלתו, הוא יכול היה לברר את הנסיבות אשר הביאו לגרימתה, ולא הובא כל טעם להשתנות המערער בבירור זה. המערער עבד אצל המשיבה שנים רבות בטרם התגלתה מחלתו, וחזקה עליו כי יכול היה לבצע את הבירור הנדרש לבחינת השפעת עיסוקו על גורמי מחלתו.

בית המשפט הוסיף, כי טענת המערער לפיה למד על קיומו של קשר סיבתי בין עבודתו למחלתו רק לאחר שנים, כאשר מצבו הרפואי החמיר, מלמדת על אדישות מצידו, וקבע כי לא יעלה על הדעת שאדם הסובל מסימפטומים דומים לאלו שמהם סבל המערער, לא יערוך חקירה ובדיקה לבחינת מקור המחלה, גורמיה והשפעתה על חייו. האפשרות לקיום זיקה בין קרינת חומרים מסוכנים לבין מחלות שונות הינה ידועה ומוכרת, וחזקה על כל אדם סביר במצבו של המערער כי היה בוחן את אפשרות קיומה של זיקה בין עיסוקו כנהג להובלת חומרים שונים, ובהם – לפי טענתו – חומרים מסוכנים, לבין מחלתו, מיד עם היוודע לו דבר המחלה. לבסוף, נקבע, כי אפילו לא היה המערער מודע בפועל לאפשרות קיומו של הקשר הסיבתי הנדרש, הרי שחזקה עליו כי היה צריך לדעת על כך. לפיכך, ציין בית המשפט כי החל משנת 1992 – מועד גילוי מחלת המערער – היה עליו, כאדם סביר, לפעול לבחינת הסוגיה לעומקה, הן מבחינה רפואית-מדעית והן מבחינה משפטית, ומשלא עשה כן- אין לו להלין אלא על עצמו.

8. לאור כל האמור, קבע בית המשפט כי מכוח העובדות שהוכחו, ועל-פי מכלול הוראות החוק הרלוונטיות, מרוץ ההתיישנות הסתיים בטרם הוגשה תביעת המערער. לפיכך, נעתר בית המשפט לבקשת המשיבה ודחה את התביעה על הסף מחמת התיישנותה.

מכאן הערעור שלפנינו.

9. אלה עיקרי טענות המערער:

ראשית, במישור הדיוני טוען המערער כי מאחר וביסוד שתי ההחלטות השיפוטיות שניתנו בעניינינו עמדה מסכת עובדתית וראייתית זהה – למעט עדותו שלו – לא יתכן כי בכל אחת מהן הגיע בית המשפט למסקנה הפוכה. לדבריו, לאחר שבהחלטתו הראשונה מצא בית המשפט כי אין מקום להיעתר לטענת המשיבה בדבר התיישנות עילת התביעה, שגה הוא בכך שבהחלטתו השנייה, היא פסק הדין נשוא ערעור זה, מצא כי יש לקבל את הטענה.

שנית, ולגופו של ענין, טוען המערער כי שגה בית המשפט המחוזי בקבעו כי תביעתו התיישנה. לדבריו, מאחר ועולת המשיבה כלפיו היא עוולה שנוק הינו אחד מיסודותיה, ומאחר ומדובר במקרה בו הנזק לא התגלה ביום שאירע אלא רק במועד מאוחר יותר, מועד תחילת תקופת ההתיישנות הוא יום גילוי הנזק, כאשר מועד זה פורש בפסיקה כמועד שבו התובע חש החמרה משמעותית במצבו – החמרה שהיא מעבר לענין של "מה בכך". במקרה זה, מועד זה חל ביום 6.10.96, בו נקבע על-ידי הרופאה התעסוקתית מטעם המשיבה כי הוא אינו מסוגל לשוב לעבודתו. לדבריו, עד למועד זה לא נפגע תפקודו, והוא המשיך בעבודתו באופן מלא. המערער מוסיף וטוען, כי בית המשפט גם התעלם מההלכה המורה כי היום הקובע להתגלות עילת התביעה הוא יום התגבשות הנכות הקבועה, ומציין כי בענייננו חל מועד זה ביום 13.11.96, בו קבע המוסד לביטוח לאומי כי הוא סובל מנכות צמיתה בשיעור של 100%. לפיכך, שגה בית המשפט המחוזי בקבעו כי מרוץ ההתיישנות החל כבר במועד אבחון מחלתו בשנת 1991, ולכן הסתיים בטרם הגיש תביעתו.

שלישית, נטען כי מאחר והנזק שנגרם אינו ממוקד לנקודת זמן מסוימת שבה אירע, התרחשותו נמשכה כל עוד המערער הועסק על-ידי המשיבה. לפיכך, יש למנות את תחילת ההתיישנות מיום עזיבתו את העבודה, ובנתונים אלה, לא חלפה תקופת ההתיישנות עד להגשת התביעה.

רביעית, טוען המערער כי על ענין זה חל החריג הקבוע בסעיף 8 לחוק ההתיישנות, שעניינו במצב בו נעלמו מן התובע העובדות המהוות את עילת התובענה. לדבריו, חריג זה פורש בפסיקה ככולל גם גילוי מאוחר של יסוד הקשר הסיבתי, ובענייננו, צריך הוא לחול מאחר שהוא לא ידע ולא יכול היה לדעת בשלב מוקדם יותר

ממועד עזיבתו את העבודה על הזיקה בין עבודתו למחלתו. אף אחד מן המומחים שבפניהם נבדק לא ציין בפניו אפשרות כי קיים קשר סיבתי כאמור, ולמעשה, רק בשלב כלשהו לאחר פיתוריו בשנת 1997, ולאחר שחלה הרעה משמעותית במצבו, נתגלה לו במסגרת ייעוץ רפואי שניתן לו כי יתכן שקיים קשר בין עבודתו אצל המשיבה למחלת הפרקינסון בה לקה. לדבריו, לא היה גם מקום לקבוע כי אדם סביר במקומו היה צריך להיות מודע לאפשרות קיומו של קשר סיבתי בין החשיפה לחומרים מסוכנים לבין מחלת הפרקינסון. זאת, בהינתן העובדה כי בשנים הרלוונטיות טרם הוכר קשר כזה – הן בקרב הקהילה המדעית-רפואית והן בקרב הקהילה המשפטית. בענין זה מציין המערער, בין היתר, כי רק בשנת 1998 ניתן בארץ לראשונה פסק דין בנוגע לקשר בין חשיפה לחומרים מסוכנים למחלת הפרקינסון, וכי רק בשנת 2006 הכיר המוסד לביטוח לאומי לראשונה בחולה פרקינסון כנפגע עבודה.

חמישית, בית המשפט התעלם מהעיקרון שלפיו קביעה בענין קיומו של קשר סיבתי מותנית בקיומו של בסיס רפואי-מדעי לקשר שכזה, ועליה להסתמך על ראיות מדעיות ורפואיות, בשונה מעדות סובייקטיבית של התובע עצמו. לדבריו, בית המשפט יחס לו, מצד אחד, ידע מדעי שלא היה קיים באותה עת אפילו בקרב הקהילה המדעית, ומנגד, לא חקר את המומחים השונים בענין זה, והתעלם מראיות שונות שהוגשו על-ידו, שעל בסיסן ניתן היה לקבוע ממצאים באשר למועד שבו נודע לו דבר מחלתו, ובאשר לשאלת קיומה של זיקה בין עבודתו למחלתו.

10. לאור כל האמור, מבקש המערער לקבוע כי תביעתו לא התיישנה, ולחלופין- כי בשלב זה של ההליך לא תיקבע קביעה נחרצת בענין התיישנות התביעה, אלא התיק יוחזר להמשך דיון ובחינת הראיות בפני בית המשפט המחוזי.

עמדת המשיבות

11. המשיבות 1 ו-2, מעסיקתו לשעבר של המערער וחברת "אררט חברה לביטוח בע"מ" (להלן: המשיבות), סומכות ידיהן על פסק דינו של בית המשפט המחוזי ועל מסקנתו כי תביעת המערער התיישנה.

12. בפתח הדברים, דוחות המשיבות את טענת המערער כי שתי החלטותיו של בית המשפט המחוזי עומדות בסתירה זו לזו. לדבריהן, ההחלטה הראשונה ניתנה בהעדר ראיות מספיקות להכריע בשאלת ההתיישנות. ההחלטה השנייה, ניתנה לאחר שההליכים נמשכו ולאחר שהמערער סיים להביא את ראיותיו, כאשר בדין סבר בית

המשפט כי באותו שלב, על בסיס מכלול החומר שהוצג, התשתית בשלה לקביעה כי התביעה התיישנה. המשיבות דוחות גם את טענת המערער כי לא היה מקום להסתמך על עדותו, וטוענות בהקשר זה כי בתצהיר המערער ובמועד חקירתו לא הוצגו כל הסתייגויות באשר לכשירותו להעיד; כי העלאת הטענה רק לאחר העדות הינה חסרת תום-לב; וכי בית המשפט דן בטענה ובדין דחה אותה. ממילא, מוסיפות המשיבות, כי אף אם נקבל את הטענה, הרי שהוכח כי חוות-הדעת שהוגשו מטעם המערער הסתמכו על תשתית עובדתית לא נכונה, וכי אף בחוות-הדעת שלשיטת המערער עליה ראוי היה להסתמך לצורך קביעת מועד תחילת תקופת ההתיישנות, אין כדי להועיל לו, שכן גם ממנה עולה כי התביעה התיישנה. אשר לטענת המערער כי בית המשפט שגה בהכריעו בענין מבלי שהמומחים מטעמו העידו, מציינות המשיבות כי לאחר שהמערער הודיע בדיון שהתקיים ביום 5.7.06 כי הבאת העדויות מטעמו הסתיימה, ברי כי הוא שנמנע מלהביא עדים נוספים מטעמו על אף שהיה באפשרותו לעשות כן.

13. לגופו של ענין, טוענות המשיבות כי פרשנותו של המערער את סעיפי החוק הרלוונטיים, וכן מסקנתו – על בסיס פרשנות זו – כי תביעתו טרם התיישנה, הינן שגויות. לטענתן, נטל ההוכחה לבסס הגנה מפני טענת התיישנות מוטל על התובע, והמערער לא עמד בנטל זה. לדבריהן, על-פי כל צורת חישוב שתינקט, המסקנה המתחייבת הינה כי התביעה הוגשה לאחר שחלפה תקופת ההתיישנות, ועל כן, בדין נדחתה היא על הסף.

14. ראשית, מציינות המשיבות כי אף אם נניח, כטענת המערער, כי מועד גילוי הנזק חל במועד סיום עבודתו בחודש פברואר 1996 ולא במועד מוקדם יותר, הרי שלצורך מניין תקופת ההתיישנות, ולפי סעיף 89(2) לפקודה, תחל אמנם תקופת ההתיישנות במועד זה, אך היא תסתיים לא יאוחר מ-10 שנים מיום אירוע הנזק. משיום אירוע הנזק נקבע על-ידי בית המשפט המחוזי באופן פוזיטיבי לשנת 1991, על בסיס העדויות והמסמכים הרפואיים מהם עולה כי אז נודע למערער דבר מחלתו, ממילא יוצא כי עד להגשת התביעה בשנת 2003 חלפו הן למעלה מ-7 שנים ממועד גילוי הנזק, והן למעלה מ-10 שנים ממועד אירוע הנזק. מכאן, כי אין מנוס מהמסקנה כי התביעה התיישנה. בנוסף, נטען כי גם לשיטת המערער לפיה יש צורך ב"החמרה משמעותית" של הנזק לצורך קביעת מועד גילוי, הרי שהחמרה כאמור חלה כבר במועד בו הפסיק בפועל לעבוד, קרי- ביום 5.2.96, ולא במועד בו נקבע על-ידי הרופאה התעסוקתית כי הוא אינו מסוגל לשוב לעבודתו. לטענת המשיבות שגה המערער בפרשנות סעיף 89 לפקודה אף בכך שעירב שלא כדין בין הוראות סעיפים 89(1) ו-89(2). ענייננו בעוולה שנזק הוא אחד מיסודותיה, ומכאן, כי סעיף 89(2) הוא

הרלוונטי לענין, ואין כל מקום לטעון כי מדובר בעוולה נמשכת שבה יש לחשב את מועד תקופת ההתיישנות מיום סיום מעשה הנזק, קרי- ממועד הפסקת עבודתו של המערער. מכל מקום, גם לפי שיטה זו, המועד האמור צריך לחול ביום בו סיים המערער את עבודתו בפועל (כאמור, ביום 5.2.96), ולא במועד הפורמאלי שבו עבודתו הסתיימה (ביום 1.1.97), כך שגם על-פי דרך ניתוח זו התביעה התיישנה.

15. לטענת המשיבות, אף הסתמכות על סעיף 8 לחוק ההתיישנות אינה יכולה להועיל למערער. ראשית, לא מתקיימים במערער תנאי סעיף 8 בדבר אי-ידיעת העובדות המהוות את עילת התביעה מסיבות שאינן תלויות בניזוק, וחוסר אפשרות למונען בזהירות סבירה. המערער ידע על מחלתו זמן רב קודם לנטען על-ידו, וחרף ידיעתו זו המשיך לעבוד אצל המשיבה עד לשנת 1996, דבר שאינו מתיישב עם הזהירות הסבירה המתבקשת. מכל מקום, אפילו מתקיימים תנאי הוראה זו, תקופת ההתיישנות תחל מהיום שבו נודעו לתובע העובדות המהוות את עילת התובענה, ובמקרה זה הדבר ארע בשנת 1991, עת נודע למערער על מחלתו.

16. המשיבות מבקשות לדחות את טענות המערער גם באשר למועד גילוי של הקשר הסיבתי. ראשית, הטענה לפיה האפשרות לקיום זיקה בין עבודתו של המערער למחלתו נודעה לו רק בשלב כלשהו לאחר פיטוריו בשנת 1997 הועלתה על-ידי המערער לראשונה במסגרת הערעור, ומשמדובר בטענה עובדתית חדשה, אין לקבל העלאתה בשלב זה. שנית, בפועל הוכח אחרת בפני בית המשפט המחוזי. המערער העיד כי סמוך לאחר שעזב את עבודתו, היינו- בשנת 1996, הגיש תביעה נגד המוסד לביטוח לאומי להכרה כנפגע עבודה, ומכאן, כי כבר בשלב זה היה מודע לאפשרות קיומה של הזיקה האמורה. שלישית, הלכה היא כי לצורך התגבשות הידיעה בדבר הקשר הסיבתי, די ב"קצה חוט" הקושר מבחינה מדעית-רפואית בין מעשהו או מחדלו של המזיק לנזק שאירע, וכי ככלל, מועד גילוי הקשר הסיבתי יחול במועד שבו ניתן היה לגלותו לאחר שהניזוק כאדם סביר נקט באמצעים הסבירים לשם כך. בענייננו, כפי שנקבע על-ידי בית המשפט המחוזי, התנהגות המערער, אשר באדישותו נמנע מלבחון את הסוגיה עם היוודע לו על מחלתו, חרגה מהתנהגותו של אדם סביר. המשיבות גם דוחות את טענת המערער לפיה רק בשנים האחרונות החלו לעלות טענות באשר לקשר סיבתי בין חשיפה לחומרים מסוכנים לבין מחלת הפרקינסון. לדבריהן, טענות בדבר קשר סיבתי בין חשיפה לחומרים מסוכנים למחלות שונות הועלו משכבר הימים, וככלל, המערער לא הצביע על כל סיבה שבגינה למד על הזיקה האמורה רק עובר להגשת התביעה ולא במועד מוקדם יותר.

לאור כל האמור, מבקשות המשיבות לדחות את הערעור ולקבוע כי בדין נדחתה תביעתו של המערער, משהיא התיישנה על-פי כל אחד מהמועדים האפשריים הנטענים על-ידו.

17. המשיבה 3, "המגן – חברה לביטוח בע"מ", מצטרפת לעמדת המשיבות, ומוסיפה כי למעשה אין כל יריבות משפטית בינה לבין המערער היות ובמסגרת ההליך בבית המשפט המחוזי היא היתה בגדר "צד שלישי" בלבד. על כן, לא היה מקום לצרפה כצד להליך זה.

דיון והכרעה

18. בכתב התביעה שהגיש נגד המשיבה טען המערער כי מחלת הפרקינסון בה הוא לוקה נגרמה כתוצאה מחשיפתו לחומרים מסוכנים שונים – חשיפה אשר נמשכה לאורך שנים ארוכות שבהן שימש כנהג משאית עבור המשיבה – וזאת, לדבריו, מבלי שהודרך על-ידה באשר לסיכונים הכרוכים בהובלת החומרים המסוכנים ומבלי שצויד באמצעי הגנה מפניהם. לטענתו, חטאה המשיבה הן בעוולת הרשלנות והן בעוולה של הפרת חובה חקוקה, ובגין הנזקים שנגרמו לו עקב כך זכאי הוא לפיצוי.

19. בית המשפט המחוזי, בטרם נדרש לבחינת טענות המערער לגופן, בא לכלל מסקנה כי תביעתו התיישנה, ועל כן, הורה על סילוקה על הסף. השאלה אם בדין נדחתה התביעה מחמת התיישנותה היא סלע המחלוקת בערעור זה. נבחן שאלה זו על היבטיה השונים.

המסגרת הנורמטיבית בתמצית

20. תכלית מוסד ההתיישנות היא לתחום גבולות של זמן להגשת תובענות תוך יצירת איזון אינטרסים בין בעלי הדין – התובע הפוטנציאלי אל מול הנתבע הפוטנציאלי – ובינם לבין כלל הציבור. אכן: "דיני התיישנות באים ליצור איזון עדין בין האינטרס של המזיק הפוטנציאלי לבין האינטרס של הניזוק הפוטנציאלי, תוך שמירה על אינטרס הציבור כולו" (ע"א 165/83 בוכריס נ' דיור לעולה בע"מ, פ"ד לח(4) 554, 558 (1984), להלן: ענין בוכריס). מצד התובע, נועדה תקופת ההתיישנות לאפשר לו להיערך להגשת תביעתו בפני ערכאה שיפוטית בתוך פרק זמן סביר; מצד הנתבע, נועדה ההתיישנות לתחום את אורך התקופה שמעבר לה לא יהיה חשוף עוד לאימת תביעה משפטית ולא יהיה מחויב בשמירת ראיותיו; מצד הציבור, נועדה ההתיישנות לאפשר לערכאות השיפוט לעסוק בענייני ההווה, ולא לשקוע בעניינים שזמנם חלף (ע"א

6805/99 תלמוד תורה הכללי והישיבה הגדולה עץ חיים בירושלים נ' הוועדה המקומית לתכנון ולבנייה, ירושלים, פ"ד נז(5) 433, 444 (2003), להלן: ענין תלמוד תורה; ע"א 1806/05 הראל חברה לביטוח בע"מ נ' עזבון המנוח דוד אמיתי ז"ל, פסקה 2 לפסק דיני (לא פורסם, 21.5.2008), להלן: ענין הראל; כן השוו: דברי ההסבר להצעת חוק ההתיישנות, התשס"ד-2004, ה"ח 125, 610). בעשור האחרון נוסף למערכת שיקולים זו גם שיקול ההכרה בזכות הגישה של הפרט לערכאות – זכות אשר הוכרה כבעלת אופי חוקתי, וככזו, מצדיקה מתן פרשנות מצרה להוראות ההתיישנות, על שום המחסום הדיוני שהן מקימות מפני בירור זכויות מהותיות בפני ערכאות השיפוט (ענין תלמוד תורה, בעמ' 444-445; ע"א 2242/03 אברהם נ' רשאד, פסקה 13 (לא פורסם, 18.7.2005), להלן: ענין אברהם). התוצאה הקשה הכרוכה בשלילת האפשרות הדיונית לברר זכויות מהותיות בשל המחסום הדיוני שההתיישנות מקימה מחייבת כי סילוק תביעה על הסף יעשה בזהירות ובהקפדה יתירה. מנגד, יש לזכור, כי עצם קביעת מסגרת ההתיישנות, כנורמה כללית ומחייבת, נועדה להגשים תכליות ראויות שעניינן הגנה על אינטרסים פרטיים וציבוריים כאחד, תוך איזון ביניהם. דיני ההתיישנות, והתוכן הפרשני שההלכה הפסוקה יצקה לתוכם לאורך השנים, חותרים להשגת איזון ראוי בין מכלול אינטרסים אלו.

21. סוגיית התיישנותן של תביעות על עוולות נזיקיות מוסדרת באמצעות שתי מערכות דינים שונות המשלימות זו את זו: הוראות חוק ההתיישנות, ובצידן, הוראות פקודת הנזיקין בענין התיישנות עוולות נזיקין.

22. סעיף 5 לחוק ההתיישנות קובע את הכלל הרחב אשר לפיו תקופת התיישנותה של תביעה שלא הוגשה עליה תובענה, בשאינו מקרקעין, הינה שבע שנים. סעיף 6 לחוק קובע כי, ככלל, תקופת ההתיישנות האמורה מתחילה "ביום שבו נולדה עילת התובענה". מועד זה, כפי שפורש בפסיקה, הוא המועד שבו מצוי בידי התובע "כוח תביעה קונקרטי", שפירושו, אפשרות ממשית להגיש תביעה ולזכות בסעד המבוקש, ככל שהתובע יעמוד בנטל ההוכחה העובדתית והביסוס המשפטי של תביעתו. אכן, "אין די "בזכות תביעה מושגית" בידי התובע כתנאי לתחילת מירוק ההתיישנות. יש צורך בקיומו של כח תביעה, המצביע על בשלותה של זכות התביעה הנתונה לתובע לפנות לבית המשפט בתביעה משפטית ולזכות בסעד" (ע"א 9413/03 אלנקווה נ' הועדה המקומית לתכנון ולבנייה, ירושלים, פסקאות 20-21 (לא פורסם, 22.6.2008), להלן: ענין אלנקווה; ע"א 242/66 יעקובסון נ' גז, פ"ד כא(1) 85, 102 (1967); ע"א 3319/94 פפר נ' הוועדה המקומית לתכנון ולבנייה רעננה, פ"ד נא(2) 581, 593-595 (1997); ע"א 1650/00 זיסר

נ' משרד הבינוי והשיכון, פ"ד נז(5) 166, 181-180 (2003); ע"א 2462/97 הפועלים ליסינג בע"מ נ' טיפול שורש, ניהול ושירותים למרפאות שיניים (ישראל מספר 1) בע"מ, פ"ד נד(1) 529, 541 (2002)). גם בהיבט זה ניתן לראות כי, בעוד שהמונח "עילת תובענה" עשוי לשאת משמעויות שונות בהקשרים שונים, הרי שבכל הנוגע לדין ההתיישנות, הוא מושפע, בין היתר, מן התפיסה הרווחת בדבר הצורך בפירוש הסדרי ההתיישנות באופן שימנע סגירת דלתות בתי-המשפט בפני בעל-דין הבא לבקש סעד, למעט במקרים שבהם הדבר מתחייב ממכלול נסיבות הענין (ענין תלמוד תורה, בעמ' 451; והשוו: ע"א 8301/98 אנואר נ' ש.א.פ. בע"מ, פ"ד נו(3) 345, 349, 352-353 (2002); ע"א 288/95 לחאם נ' אל-זארובי, פ"ד נד(2) 598, 612, 623 (2000)).

23. שני סעיפי חוק מתנים על העיקרון הכללי הקבוע בסעיף 5 לחוק ההתיישנות, בקובעם הסדרים למקרה שבו עובדות חיוניות לעילת התביעה (ולפיכך, אף לצורך גיבוש "כוח התביעה") – נעלמות מידיעת התובע בעת התרחשותן, ומתגלות במועד מאוחר יותר. בנסיבות אלו, נדחית תחילת מרוץ ההתיישנות והוא נפתח במועד גילוי העובדות החסרות (ע"א 7707/01 צורף נ' קופת חולים של ההסתדרות הכללית, פסקה 8 (לא פורסם, 24.11.2005), להלן: ענין צורף). אכן, דרך כלל, מתחילה תקופת ההתיישנות להימנות ממועד התרחשותה של עילת התובענה, ואולם, תחילתה עשויה להידחות בתנאים מסוימים, מקום בו עובדות העילה, כולן או חלקן, אינן ידועות לתובע בעת התרחשות העילה.

24. ההסדר הראשון מבין השניים מעוגן בסעיף 8 לחוק ההתיישנות. סעיף זה קובע הסדר כללי, לפיו מקום בו מסיבות שאינן תלויות בתובע ושהוא לא יכול היה למונען בזהירות סבירה, נעלמו ממנו עובדות המהוות את עילת התובענה, תחל תקופת ההתיישנות ביום שבו נתגלו לתובע העובדות החסרות. וכך, מורה סעיף 8 לחוק ההתיישנות:

התיישנות שלא מדעת

"נעלמו מן התובע העובדות המהוות את עילת התובענה, מסיבות שלא היו תלויות בו, ושאף בזהירות סבירה לא יכול היה למנוע אותן, תתחיל תקופת ההתיישנות ביום שבו נודעו לתובע עובדות אלה".

מניין תקופת ההתיישנות מתחיל, אפוא, במועד בו נולדה עילת התובענה, למעט אם מסיבות שלא היו תלויות בתובע, נעלמו ממנו עובדות המהוות חלק מעילת התובענה, ושבעדרן לא ידועים כל מרכיבי העילה בשלמותם, שאז יחול "כלל הגילוי" שבסעיף 8, ומניין ההתיישנות יחל ביום בו התגלו לתובע העובדות הרלוונטיות. אכן,

"כלל ההתגלות" נועד להשעות את מירוץ ההתיישנות עד שיהא בידי הניזוק לעמוד על כוח התביעה שבידו" (ע"א 4114/96 המאירי נ' הכשרת הישוב חברה לביטוח בע"מ, פ"ד נב(1) 857, 866 (1998), להלן: ענין המאירי הראשון). יודגש, כי סעיף 8 קובע מבחן גילוי אובייקטיבי בעיקרו. הוא אינו מסתפק, לצורך עיכוב מרוץ ההתיישנות, באי-ידיעתו בפועל של התובע אודות העובדות הרלוונטיות, אלא מתנה עיכוב כאמור בכך שהעובדות אף לא היו בידיעתו בכוח. די בכך שתהיה בידי התובע מודעות בכוח בדבר עובדות שנעלמו מידיעתו בפועל, כדי שמרוץ תקופת ההתיישנות יחל כמועדו הרגיל ולא ידחה (ענין צורף, בפסקאות 8, 12, 15; ע"א 1254/99 המאירי נ' הכשרת הישוב – חברה לביטוח בע"מ, פ"ד נד(2) 547, 535 (2000), להלן: ענין המאירי השני).

25. ההסדר השני, המתנה על העיקרון הכללי שבסעיף 5 לחוק ההתיישנות, מעוגן בסעיף 89 לפקודת הנזיקין. סעיף זה קובע הסדר מיוחד וספציפי לענין תקופת התיישנותן של תובענות על עוולות נזיקין. על פי הוראה זו, "היום שבו נולדה עילת התובענה", אשר בו מתחיל מניינה של תקופת ההתיישנות לצורך עוולת נזיקין, הינו אחד מאלה:

- (1) מקום שעילת התובענה היא מעשה או מחדל – היום שבו אירע אותו מעשה או מחדל; היה המעשה או המחדל נמשך והולך – היום שבו חדל;
- (2) מקום שעילת התובענה היא נזק שנגרם על ידי מעשה או מחדל – היום שבו אירע אותו נזק; לא נתגלה הנזק ביום שאירע – היום שבו נתגלה הנזק, אלא שבמקרה אחרון זה תתיישן התובענה אם לא הוגשה תוך עשר שנים מיום אירוע הנזק."

סעיף 89 יוצר הבחנה בין שני מקרים: המקרה הראשון, עניינו בתובענה שעילתה מעשה או מחדל; המקרה השני, עניינו בתובענה שעילתה היא נזק שנגרם על-ידי מעשה או מחדל, דהיינו- תובענה שבה הנזק הינו אחד מיסודות העוולה. בעוולות מן הסוג הראשון, היום שבו נולדה עילת התובענה הוא היום שבו אירע המעשה או המחדל, ואם היו המעשה או המחדל נמשכים והולכים – היום שבו חדלו (סעיף 89(1) לפקודה). בעוולות מן הסוג השני, בהן הנזק הוא רכיב מרכיבי עילת התובענה, מועד היווצרות עילת התובענה יהיה ביום שבו אירע הנזק; אולם מקום שהנזק לא נתגלה ביום שאירע אלא במועד מאוחר יותר, ייחשב יום גילוי הנזק כמועד שבו נולדה עילת התובענה (יצחק אנגלרד, אהרון ברק ומישאל חשין דיני הנזיקין – תורת הנזיקין הכללית 718-722 (מהדורה שנייה, 1976, ג' טדסקי- עורך), להלן: דיני הנזיקין; לשאלת הנחיצות בהבחנה זו, ראו: ישראל גלעד "התיישנות בנזיקין ומחלות סמויות" משפטים

י"ד 500, 517-518 (1985), להלן: גלעד). אלא, שבמקרה זה, יתקל מרוץ ההתיישנות ב"שני מחסומי זמן": אין להגיש תובענה כעבור שבע שנים מן היום שבו נגלה הנזק, וכן, אין להגיש תובענה כאמור כעבור עשר שנים מיום אירוע הנזק – הכל לפי המוקדם יותר (ענין המאירי השני, בעמ' 541; סעיף 89(2) לפקודה). מכאן, כי בכל מקרה לא יידחה מועד תחילתו של מרוץ ההתיישנות מעבר ל-3 שנים מיום אירוע הנזק, בלי שים לב לשאלה מתי נתגלה הנזק, שכן לכל המאוחר תתיישן התביעה אם לא הוגשה תוך עשר שנים מיום שארע הנזק (גלעד, בעמ' 506; זלמן יהודאי דיני ההתיישנות בישראל – תוך זיקה למשפט האנגלי והאמריקני 519 (כרך א', 1991)). בענין זה הדגישה הפסיקה חזור והדגש, כי הסיפא של סעיף 89(2) אינה מאפשרת להאריך את התקופה של שבע שנות התיישנות מיום גילוי הנזק, וכי מטרתה היא לקבוע מועד סופי ואחרון להגשת תביעה, אשר יחול בחלוף עשר שנים מיום אירוע הנזק, וזאת אף אם באותה עת טרם חלפה תקופת ההתיישנות הרגילה של שבע שנים מיום גילוי הנזק (ע"א 220/84 אגיוף נ' קיבוץ גבת – אגודה שיתופית, פ"ד מ(1) 528, 531-532 (1986), להלן: ענין אגיוף; ענין צורף, בפסקה 9; ע"א 831/80 זמיר נ' כימיקליים ופוספטים בע"מ, פ"ד לז(3) 122, 130 (1983), להלן: ענין זמיר).

סעיף 89(2) מבטא, על כן, "כלל גילוי" ספציפי, אשר נועד למקרה שבו קיים פער של זמן בין מועד התרחשותה של עוולה נזיקית למועד שבו התגלה רכיב הנזק שבה (ענין זמיר, בעמ' 128). מטרתו של כלל זה, בין היתר, להושיט סעד לניזוק שסבל מנזק סמוי שסימניו הופיעו רק במרוצת הזמן, ולמנוע את התוצאה הקשה שעלולה להיווצר אם תקופת ההתיישנות תסתיים בטרם נודע לו דבר הנזק (ענין בוכריס, בעמ' 557); בדומה לכלל הגילוי הקבוע בהוראת סעיף 8 לחוק ההתיישנות, גם כלל זה נועד להשעות את מרוץ ההתיישנות עד שיהא בידי הניזוק לעמוד על "כוח התביעה" שבידו.

26. שאלת היחס בין ההסדר הכללי בסעיף 8 לחוק ההתיישנות להסדר המיוחד בסעיף 89 לפקודה נדונה בהרחבה בפסיקת בית משפט זה, ובמרוצת השנים הובעו לגביה דעות שונות ומגוונות (ראו למשל: ע"א 244/81 פתאל נ' קופת חולים של ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל, פ"ד לח(3) 673 (1984), להלן: ענין פתאל; ע"א 148/89 שיכון עובדים בע"מ נ' עיזבון יוסף בליבאום ז"ל, פ"ד מט(5) 485 (1996), להלן: ענין שיכון עובדים; לסקירת הגישות השונות שהובעו בענין, ראו: ענין המאירי השני, בעמ' 542-547; כן ראו: דיני הנזיקין, בעמ' 732-733; גלעד, בעמ' 507).

כבר מלכתחילה, לא היה חולק כי אין כל מניעה לתחולתם המשותפת של סעיף 8 וסעיף 89(1), וזאת משהאחרון כלל לא מתייחס לאפשרות של גילוי מאוחר של

עובדות המהוות את עילת התובענה, ועל כן, אינו קובע הסדר נוגד לזה הקבוע בסעיף 8 ואינו מתחרה עמו. מכאן, כי בכל הנוגע לתובענות שעילתן הוא מעשה או מחדל – ואשר עובדותיהן נתגלו באיחור – חל ההסדר הכללי הקבוע בסעיף 8, ומניין תקופת ההתיישנות יחל עם גילויין של העובדות הסמויות.

שאלת היחס בין סעיף 8 לסעיף (2)89 מורכבת יותר, מאחר ששתי הוראות אלה מעלות, לכאורה, כללי גילוי שונים המתחרים זה בזה: סעיף 8 קובע כלל גילוי כללי, לפיו מקום בו נעלמו מן התובע העובדות המהוות את עילת התובענה, תתחיל תקופת ההתיישנות ביום שבו נודעו לו עובדות אלה. סעיף (2)89, לעומת זאת, קובע כלל גילוי מיוחד לענין תובענות נזיקיות בגין עוולות שנוק הוא רכיב מרכיביהן, ולפיו מקום בו לא נתגלה לתובע הנזק ביום שאירע, תתחיל תקופת ההתיישנות ביום הגילוי, תוך שנקבעו גבולות זמן להגשת התובענה: 7 שנים מיום הגילוי, או 10 שנים מיום אירוע הנזק, לפי המוקדם מביניהם.

27. במגמה ליישב בין האמור בשני הסעיפים באופן שיגשים תכליתו של כל אחד מהם ומבלי לעקרו מתוכן, נתגבשה ההלכה לפיה, ככלל, הוראת סעיף 8 לחוק ההתיישנות חלה גם על תובענות בגין עוולות שנוק הוא יסוד מיסודותיהן, ואשר בהתיישנותן עוסק אף סעיף (2)89 לפקודה, אלא שתחולתו של סעיף 8 נשללת אך במקרה הפרטי הנדון בסעיף (2)89, שעניינו בסיטואציה שבה רכיב הנזק בעילת התביעה נתגלה באיחור. במקרה זה, ובו בלבד, יחול הסדר ההתיישנות הקבוע בסעיף (2)89 לפקודה, ועמו גם מגבלות הזמן המעוגנות בו. לעומת זאת, במקרים שעניינם בהתגלות מאוחרת של עובדות אחרות הנחוצות לביסוס עילת התביעה, ושבהן אין סעיף (2)89 עוסק במישרין, יחול הסדר ההתיישנות הכללי הקבוע בסעיף 8 לחוק. הדברים מתמצים בפסיקת השופט ריבלין בענין המאירי השני:

“סעיף (2)89 לפקודת הנזיקין קובע הסדר מיוחד בשני עניינים: הוראת הסעיף קובעת כלל גילוי מיוחד במקרים שבהם רכיב הנזק שבעילת התובענה נתגלה באיחור, והיא קובעת גם תקופת התיישנות מיוחדת באותם מקרים עצמם. הסדר זה דוחה מפניו, באותם עניינים, את ההסדר הכללי שבחוק ההתיישנות, אולם אין הוא בא לגרוע מן ההסדר הכללי בעניינים אחרים שבהם הגילוי המאוחר אינו מתייחס לרכיב הנזק כי אם לרכיבים אחרים של עילת התביעה. באותם מקרים שבהם הגילוי המאוחר נוגע לרכיב הנזק, ולו בלבד, נדחית הוראת סעיף 8 מפני הסיפה לסעיף (2)89” (ענין המאירי השני, בעמ’ 545-546, ההדגשה אינה במקור).

יוצא, אפוא, כי כלל הגילוי המאוחר הקבוע בסעיף 89(2) לפקודה מתייחס רק למקרה שבו רכיב הנזק נתגלה באיחור, ואילו כשמדובר בגילוי מאוחר של עובדות אחרות החיוניות להקמת עילת התביעה, יחול סעיף 8 לחוק.

28. ככלל, הנטל להוכיח טענת התיישנות מוטל על הנתבע, משזה מבקש לדחות על הסף תביעה נוכח המחסום הדיוני הצומח מהוראות ההתיישנות הקבועות בדין. על מנת לקבוע כי חלה התיישנות על תביעה פלונית, נדרש הנתבע להוכיח כי כל רכיבי התובענה התיישנו. די בכך שאחד מיסודות התביעה נתגלה באיחור על-ידי התובע כדי לדחות את מועד תחילת ההתיישנות, וככל שממועד הגילוי המאוחר ועד למועד הגשת התביעה טרם חלפה תקופת ההתיישנות הקבועה בדין, התביעה לא התיישנה (ראו למשל: ענין צורף, בפסקה 11). בדומה, מקום בו אין הנתבע מסוגל להצביע איזה נזק נגרם לתובע עובר לחלוף תקופת ההתיישנות ואיזה נזק נגרם לאחריה, תידחה טענת ההתיישנות כולה (ע"א 702/86 איטונג בטרומ (אינווג) בע"מ נ' בן הרוש, פ"ד מד(1) 160, 171-172 (1986), להלן: ענין איטונג). ואולם, כמקובל, "משהועלתה על-ידי הנתבע טענת התיישנות, והתובע מבקש להיבנות מאחד החריגים המאריכים את תקופת ההתיישנות, עליו הנטל לטעון ולהוכיח קיומן של העובדות, המצדיקות חריגה כאמור" (ע"א 34/88 רייס נ' עיזבון המנוחה חנה אברמן ז"ל, פ"ד מד(1) 278, 283 (1990), ההדגשה אינה במקור; ענין המאירי הראשון, בעמ' 867; ענין המאירי השני, בעמ' 553; דיני הנזיקין, בעמ' 736).

29. לבסוף יצוין, כי לצורך בירור טענת סף של התיישנות, בדומה לבירור טענות סף דיוניות אחרות, נדרשים אנו להניח כי העובדות הנטענות בתביעה הן עובדות מוכחות, אשר כשלעצמן, אינן שנויות במחלוקת. לפיכך, נקודת המוצא היא כי התשתית העובדתית הנטענת על-ידי התובע בכתב התביעה היא נכונה, למעט אם אי-נכונותן של העובדות הנטענות ניכר על פניו בדרך שאינה מצריכה הוכחה וביסוס בראיות (ענין אלנקווה, בפסקה 16 לפסק דיני).

נפנה לבחינת כללים והסדרים אלו על ענייננו.

מן הכלל אל הפרט

30. תביעתו של המערער נגד המשיבה התבססה על שתי עוולות – עוולת הרשלנות ועוולת הפרת חובה חקוקה. בשתי עוולות אלו הנזק הינו אחד מיסודות האחריות הנזיקית (וראו: סעיפים 35 ו-63 לפקודת הנזיקין). מכאן, כי חל לגביהן סעיף 89(2)

לפקודה שעניינו בהתיישנות תביעות בגין עוולות שנוק הוא אחד מיסודותיהן, ואין לגביהן תחולה להוראת סעיף 89(1), לרבות לסיפא של סעיף זה שעניינה במעשה או מחדל הנמשכים והולכים (ע"א 590/67 קלינמן נ' ד"ר מירון חרושת כימית בע"מ, פ"ד כב(2) 929, 932-933 (1968), להלן: ענין קלינמן; ענין פתאל, בעמ' 679; ע"א 34/95 גבעון נ' ברמה, פ"ד נ(4) 462, 467-468 (1997), להלן: ענין גבעון; ענין אגיוף, בעמ' 529; ענין איטונג, בעמ' 167; ענין שיכון עובדים, בעמ' 502; ענין צורף, בפסקה 7; גלעד, בעמ' 503).

31. בענייננו, נקודת המוצא היא כי הנזק – קרי: המחלה שאובחנה במערער – ארע בשנת 1991, עת נקבעה הקביעה הרפואית כי המערער לוקה במחלת הפרקינסון. במועד היווצרות הנזק מתגבשת עילת התובענה לצורך מרוץ ההתיישנות על-פי סעיף 89(2) לפקודה. אלא, שלהגנתו טוען המערער שניים: כי גילוי של הנזק מבחינתו היה מאוחר ממועד האבחנה; וכי לא נודע לו על הקשר הסיבתי בין המחלה לבין עבודתו אלא לאחר שעזב את עבודתו. האם יש בטענות אלה בדבר האיחור בגילוי כדי לעצור את מרוץ ההתיישנות ולהציב את התביעה כתביעה שלא חלה עליה התיישנות?

התיישנות – רכיב הנזק

32. כפי שהובהר לעיל, שאלת גילוי רכיב הנזק נדונה על-פי סעיף 89(2) לפקודה, בהתאם לקריטריונים המעוגנים באותה הוראה. מהו טיב והיקף הנזק אשר בהתגבשותו והתגלותו יש כדי לסמן את פתיחתו של מרוץ ההתיישנות לצורך סעיף 89(2) לפקודה? ההלכה הנוהגת בענין זה היא כי לצורך תחילת מרוץ ההתיישנות, אין להסתפק בגילוי נזק כלשהו שהוא בבחינת "נזק של מה בכך"; מנגד, אין מקום שתובע ימתין בהגשת תביעתו לגיבוש מלוא הנזק, ובלבד שנתקיים נזק בהיקף ממשי. תקופת ההתיישנות אינה נפתחת, אפוא, כל עוד לא נתגלה נזק בהיקף ממשי; אך משנתגלה, אין צורך להמתין לגיבושו השלם במלוא היקפו (ענין בוכריס, בעמ' 559; ענין זמיר, בעמ' 128).

33. בחינת היקפו של הנזק לצורך תחילת מרוץ ההתיישנות מתבססת על מבחן של סבירות: נזק של מה בכך, אשר אדם סביר לא היה מגיש בגינו תביעה לערכאות, לא ייחשב כנזק שעם גילוי יפתח מרוץ ההתיישנות. לעומת זאת, התרחשותו של נזק ממשי שאדם סביר היה תובע בגינו, פותחת את מרוץ ההתיישנות במועד היוודעו של נזק כזה (ענין בוכריס, שם; ענין הראל, בפסקה 6 לפסק דיני; דיני הנזיקין, בעמ' 731).

34. בעוד מבחן הגילוי על-פי סעיף 8 לחוק ההתיישנות הינו בעל אופי אובייקטיבי, בכל הנוגע למועד גילוי הנזק לפי סעיף 89(2), לשון הסעיף אינה נוקטת עמדה חד-משמעית, והדבר טרם הוכרע במפורש בהלכה הפסוקה. קיימות שתי גישות פרשניות אפשריות בסוגיה: הראשונה, כי מועד התגלות הנזק ייקבע על-פי אמת מידה סובייקטיבית, כך שהוא יחול כמועד בו התגלה הנזק בפועל לניזוק; והשנייה, כי המועד האמור ייחתך על בסיס אמת-מידה אובייקטיבית, אשר בוחנת את מועד הגילוי בשים לב למבחן "המאמץ הסביר" שעל התובע לעשות כדי לגלות את העובדות הנדרשות לענין הנזק. ההכרעה בענין זה טרם נדרשה (ענין גבעון, בעמ' 468; ענין איטונג, בעמ' 169; ענין המאירי השני, עמ' 549; והשוו: דיני הנזיקין, בעמ' 726-728; גלעד, בעמ' 517), ונראה כי היא אינה נדרשת גם בענייננו, וזאת מאחר שגם על-פי המבחן הסובייקטיבי, גילוי הנזק – קרי: המחלה – בנסיבות מקרה זה, ארע מחוץ לתחומי תקופת ההתיישנות החלה על התביעה.

35. בית המשפט המחוזי קבע, כי לאחר שסימנים ראשונים למחלת המערער התגלו בשנת 1981, וסימנים נוספים התגלו בשנת 1987, נודע למערער על מחלתו באופן ודאי לכל המאוחר בשנת 1991, אשר במהלכה נקבע על-ידי רופא שבדק אותו, פרופ' ברהם, כי קיימים "סימנים ברורים ובטוחים" למחלה, ותוך שצוין, בין היתר, כי הוסברו למערער משמעויות המחלה, לרבות הצורך בנטילת תרופות להתמודדות עם מחלת הפרקינסון. על סמך זאת, נקבע בערכאה קמא במישור העובדתי, כי בשלב זה נזקי מחלתו של המערער היו כבר משמעותיים ומוחשיים; כי במועד זה החל מניינה של תקופת ההתיישנות; וכי מאחר והחל ממועד זה ועד למועד הגשת התביעה בשנת 2003 חלף פרק זמן של למעלה מ-7 שנים, הרי שחלה התיישנות על רכיב הנזק בתובענה.

36. המערער טוען כנגד מסקנה זו של בית המשפט המחוזי, באומרו כי מועד גילוי הנזק בענייננו, שבו התגבש נזקו לנזק ש"מעבר למה בכך", חל אך ביום 6.10.96, שבו נקבע על-ידי הרופאה התעסוקתית מטעם המשיבה כי הוא אינו מסוגל לשוב לעבודתו. לדבריו, עד למועד זה לא נפגע תפקודו, והוא המשיך בעבודתו באופן מלא. כן הוא טוען כי יש להתייחס ליום גילוי הנזק כיום גיבוש הנכות הקבועה, החל רק ביום 13.11.96, בו נקבעה לו נכות צמיתה בשיעור של 100% על-ידי המוסד לביטוח לאומי.

37. דין טענות אלה להידחות, משקביעותיו של בית המשפט המחוזי בהקשר זה הן מבוססות ואינן מקימות עילת התערבות. ראשית, מדובר בקביעות עובדתיות שנקבעו על-ידי הערכאה הדיונית, ואין זה מדרכה של ערכאת הערעור להתערב בהן, למעט במקרים חריגים המצדיקים זאת, שמקרה זה אינו נמנה עליהם. שנית, כך הוא אף לגופם

של הדברים. ממכלול החומר שהונח בפני הערכאה הדיונית עולה, כי המערער החל לסבול מסימפטומים שונים של מחלת הפרקינסון כבר במהלך שנות ה-80, הגם שבשלב זה טרם אובחנה מחלתו. כך למשל, במסמך רפואי מיום 5.3.90 צוין כי המערער נמצא במעקב של קופת חולים החל משנת 1987 עקב רעד עדין בידיים, כי בדיקות אחרות שבוצעו לו בשלב זה היו תקינות, וכי הוא לא מקבל תרופות. נכון לשלב זה, אכן טרם זכו הסימפטומים שהופיעו לאבחון רפואי ברור כלשהו (מוצג ז' בתיק המוצגים מטעם המערער). במהלך שנות ה-90 התגברו והחמירו סימני מחלתו של המערער, עד אשר לבסוף, החמיר מצבו הרפואי במידה כזו שהוא לא היה יכול עוד להמשיך בעבודתו. הוא יצא לחופשת מחלה ביום 5.2.96, אשר לאחריה כבר לא שב לעבודתו, וביום 1.1.97 סיים באופן רשמי את עבודתו אצל המשיבה. ואולם, הן מן התיעוד הרפואי והן מדברי המערער עצמו, עולה כי כבר מספר שנים קודם לכן, במהלך שנת 1991 או לכל המאוחר במהלך שנת 1992, אובחנה מחלתו, ונזקו התגבש לכדי נזק מוחשי וממשי – נזק אשר אדם סביר היה תובע בגינו, ואשר עם גילוי החל מניין תקופת ההתיישנות, ככל שרכיב נזק המחלה נוגע בדבר. ואלו הן הראיות התומכות במסקנה זו:

38. בחודש מרץ 1991 נבדק המערער על-ידי פרופ' ברהם, רופא עצבים. בעקבות בדיקה זו, ציין המומחה במכתב מיום 27.3.91, בין היתר, את הדברים הבאים:

“ראיתי את הנ”ל היום פעם ראשונה. הוא התלונן על הפרעה תיפקודית בגפה עליונה מימין שהחלה עם רעד קל לפני קרוב ל 10 שנים. בשנה האחרונה היתה החמרה ... נוסף לזה ירידה במהירות כללית ... בבדיקה נוירולוגית היום קיימים סימנים ברורים ובטוחים של התמונה של RT.HEMIPARKINSONISM ... הסברתי לו במה המדובר, והצורך בהתחלת טיפול, בהדגשה על ענין של סוג וכמות של התרופות שיקבעו בעתיד לפי תגובותיו. אני מציע בינתיים ... ואח”כ ובמשך החדשים הבאים, לשנות ואולי להוסיף תרופות אנטי-פרקינסוניות נוספות בהתאם לרמת התיפקוד שלו” (מוצג ח' בתיק המוצגים מטעם המערער, ההדגשות אינן במקור).

כפי הנראה, זמן לא רב לאחר שנכתב מסמך זה, תיאר הנוירולוג פרופ' ברגינר במסמך נוסף שאינו נושא תאריך (אך המערער עצמו מציין בתיק מוצגיו כי הוא משנת 1991) את ממצאי בדיקתו של המערער, תוך שציין, בין היתר, כי המערער סובל מרעד בידיים במשך כ-3 שנים, וכי הוא נמצא במתח נפשי ולעתים בחרדה. לבסוף, הביע פרופ' ברגינר את עמדתו לפיה “הנני מסכים עם אבחנה של פרופ' ברהם לגבי אפשרות של Rt. Hemi Parkinson” (מוצג ט' בתיק המוצגים מטעם המערער). מסמכים אלו משנת 1991, המצביעים ב”זמן אמת” על מועד אבחון המחלה, עולים בקנה אחד עם דברי

המערער בעדותו בבית המשפט ובתצהיר שהגיש, בהם הודה כי כבר במהלך השנים 1991-1992 סבל מנזק ניכר, וידע כי הוא סובל ממחלת הפרקינסון.

כך, מדברי המערער בתצהיר שצורף לכתב התביעה עולה כי בתקופה שבה פנה לפרופ' ברהם, כבר סבל מנזק משמעותי. וכך הוא מציין:

"כבר בגיל 38 לערך (שנת 1988 – א.פ.), אובחן אצלי רעד בידיים ובעיקר ביד ימין. כן אובחנתי כסובל ממתח נפשי ומחרדה וכזקוק לייעוץ פסיכולוגי. בשנת 1991 לערך, פניתי לפרופ' ברהם, שם התלוננתי, בין היתר, על החמרה בהפרעה התפקודית ממנה סבלתי בגפה העליונה מימין שמלווה היתה ברעד. החמרה זו באה לידי ביטוי, בין היתר, בחוסר פעילות כמעט ביד ימין ובירידה במהירות הכללית של התנועה. ... בהמשך, אובחנתי כסובל ממחלת פרקינסון המתבטאת, בין היתר, בתופעות ON-OFF עם דיסקונזיות" (תצהיר המערער בבית המשפט המחוזי, סעיפים 22-25, ההדגשות לא במקור).

בדומה, בחקירתו בבית המשפט המחוזי ציין המערער כדלקמן:

ש: הפסקת לעבוד בשנת 1997. זה אומר שכבר משנת 1990 ידעת על המחלה וגם הודעת.
 ת: על חשש למחלה כבר הודעת להם.
 ש: החשש התחיל כבר בשנת 1987
 ת: כן, אולי קצת לפני.
 ש: בשנת 1990 ידעת בוודאות על המחלה
 ת: בשנת 1990, 1991, 1992, לא זוכר (פרוטוקול הדיון מיום 29.3.06, בעמ' 15, ההדגשות לא במקור).

ובהמשך, במסגרת החקירה הנגדית, ציין המערער גם את הדברים הבאים:

ש: האם נכון שסימני המחלה שזה רעד בידיים, זה דבר שהתחיל להופיע לכל המאוחר בשנת 1981 או בתחילת שנות ה-80.
 ת: 1983-1984
 ש: האם נכון שהמחלה ממנה אתה סובל, אובחנה לכל המאוחר בשנת 1987
 ת: בשנת 1991 או 1992. נכון שהתלוננתי על הסימנים כבר בשנת 1987. הרגשתי רעד קל מאוד ביד בשנת 1984 ולא הלכתי לקופת חולים. בשנת 1987 הרגשתי רעד שלא היה מקובל עלי וניגשתי לרופא והם דחו אותי. הוא בדק אותי כל מיני בדיקות ואמר לי ללכת הביתה ושאני בריא ושלם.
 ש: אני מחזיק ביד מסמך של פרופ' ברהם, רופא עצבים, טופלת אצלו

ת: הייתי אצלו בשנת 1991

...

ת: ... הראשון שביקרתי אצלו היה פרופ' ברהם שכבר קבע שזו המחלה. זה היה בשנת 1991, 1992.

ש: גם בתביעה שלך שאתה הגשת לבית המשפט וגם בחוות הדעת של ד"ר גושן, כתוב שהמחלה אובחנה ופרצה בשנת 1987

ת: אז דחו אותי, הרופאים דחו אותי" (פרוטוקול הדיון מיום 29.3.06, בעמ' 21-22, ההדגשות אינן במקור).

39. ממכלול הדברים שהובאו עולה, כי סימנים ראשונים למחלתו של המערער התגלו לו בשנת 1984, בעת שהחל לסבול מרעד קל בידיים, בדגש על צדו הימני של הגוף; כי במשך השנים הבאות הלך מצבו הרפואי והחמיר; וכי לכל המאוחר בשנת 1992 הוא כבר סבל מנזק משמעותי. גם בשלב זה, עיקר סימני המחלה היו רעידות בידיים, אך גם סימפטומים נוספים של המחלה הופיעו, וככלל ניתן לומר כי באותה עת כבר התגבש נזק לכדי נזק ממשי וניכר. בד בבד עם התגבשותו של הנזק לכדי נזק משמעותי, בשנים אלו – 1991-1992 – גם אובחנה מחלתו באופן ברור על-ידי הגורמים הרפואיים שעל-ידם טופל, ואבחון זה גם הובא לידיעת המערער, ומדבריו שלו עצמו עולה כי היה מודע לו.

40. גם אם נאמר עוד, כי נותר קושי לקבוע באופן חד-משמעי כי בשנים 1991-1992 המערער כבר היה מודע למחלתו, הרי שדברים נוספים שאמר במהלך חקירתו לא מותירים ספק בכך שלכל המאוחר בשנת 1994 המערער כבר היה מודע לכך שהוא לוקה במחלת הפרקינסון. כך, במענה לשאלה שהופנתה אליו בהתייחס למסמך מיום 27.6.94 שעסק בסיכום ראיון שנערך לו במקום עבודתו, ציין המערער כי הוא זוכר את אותו ראיון, ותיאר את שהתרחש במהלכו:

"הוא שאל אותי איך אני מרגיש ואמרתי שאני מרגיש טוב בינתיים ושאני עוד בסדר. צד ימין שלי היה רועד, ישבתי בפניו והוא שאל אותי איך אני מרגיש עכשיו ואמרתי בסדר והוא שאל אותי מה הרעידה הזו ואמרתי לו שזו המחלה שיש לי. הוא שאל אותי מה המחלה שלי, אמרתי לו שזו מחלה של מבוגרים, כי התביישתי להגיד שיש לי פרקינסון, למרות שהוא כבר ידע מזה. התביישתי לומר את המילה הזו. אמרתי שכשאני לא אהיה מסוגל לעבוד, אז אני אגיד" (פרוטוקול הדיון מיום 29.3.06, בעמ' 16, ההדגשה אינה במקור).

אפילו נניח כי דבר מחלת הפרקינסון, והנזק הכרוך בה, נודעו למערער רק בשנת 1994, אין מנוס מן המסקנה כי במועד הגשת התביעה בשנת 2003 התיישן זה מכבר רכיב הנזק בתביעתו.

41. ואם בכך לא די, הרי שגם אם נקבל את טענת המערער כי בשנת 1996 חלה החמרה משמעותית במצבו, וכי רק ממועד זה הוא החל לסבול מנזק ממשי, הרי שלכל המאוחר חל מועד זה בחודש פברואר 1996, ולא ביום 6.10.96, שבו נקבע על-ידי הרופאה התעסוקתית מטעם המשיבה כי הוא אינו כשיר לשוב לעבודתו. אמנם, כאמור, באופן רשמי סיים המערער את עבודתו אצל המשיבה ביום 1.1.97, ואולם, בפועל, הפסיק המערער לעבוד עוד קודם לכן, ביום 5.2.96, כאשר יצא לחופשת מחלה עקב נזקי הפרקינסון. המערער עצמו מציין בסיכומיו ותצהירו כי סיים לעבוד בפועל בחודש פברואר 1996 (סעיף 3.9 לסיכומים); וכי בשל מצבו הרפואי שהיה בתקופה של "אי כושר מלא" החל מיום 5.2.96 ועד ליום 1.1.97, שאז פרש מעבודתו באופן סופי (סעיפים 26 ו-34 לתצהיר). גם בחקירתו אישר המערער כי שהה בחופשת מחלה בגין נזקי הפרקינסון החל מחודש פברואר 1996:

ש: מפברואר 1996 היית בחופשת מחלה עד למועד הפרישה שלך בשנת 1997

ת: נכון

ש: חופשת המחלה שהיית בה מפברואר 1996 עד 1997 הייתה בגלל הפרקינסון

ת: נכון (פרוטוקול הדיון מיום 29.3.06, בעמ' 16, ההדגשות אינן במקור).

42. דברים אלו מתיישבים גם עם הודעת המוסד לביטוח לאומי מיום 13.11.96, בה נמסר למערער כי נקבעה לו דרגת אי-כושר בשיעור של 75% החל מיום 5.2.96, וכי דרגה זו מזכה אותו בקצבת נכות מלאה (נספח ד' לתיק המוצגים מטעם המערער). לאור דברים אלו, ברי כי לא ניתן לקבל את טענת המערער לפיה עד ליום 6.10.96 לא נפגע תפקודו והוא המשיך בעבודתו באופן מלא. מאחר ואף החל ממועד מאוחר זה בחודש פברואר 1996 חלפה תקופה של למעלה מ-7 שנים עד למועד הגשת התובענה בחודש מאי 2003, יוצא כי גם בהתאם לדרך חישוב זו, אין מנוס מן המסקנה כי רכיב הנזק של התביעה התיישן עוד בטרם הוגשה.

43. אין לקבל גם את טענת המערער לפיה יום גילוי הנזק הוא יום גיבוש דרגת הנכות הקבועה, ובענייננו- יום 13.11.96, בו נקבעה לו נכות צמיתה בשיעור של 100% על-ידי המוסד לביטוח לאומי. טענה זו נטענה בעלמא, ומבלי שהונח לה בסיס כלשהו

להישען עליו. כמו כן, התניית גילוי של נזק במועד קביעת הנכות הצמיחה סוטה מן ההלכה הפסוקה, והיא אינה עולה בקנה אחד עם העקרונות והתכליות שביסוד מוסד ההתיישנות: היא סוטה מן העיקרון הכללי, המקובל בדיני ההתיישנות, לפיו לצורך תחילת מרוץ ההתיישנות די בידיעה בדבר קיום נזק ממשי, ואין דרישה לידיעה על נזק במלוא היקפו; היא כרוכה בפגיעה באיזון הנדרש בין הערכים השונים המתמודדים במוסד ההתיישנות; והיא כרוכה גם בקשיים מעשיים רבים, העשויים להביא להשעיה ארוכה ביותר של תקופת ההתיישנות, ועלולה להותיר את שאלת עיתוי קביעת הנכות הצמיחה ותחילת מרוץ ההתיישנות לשליטתו המלאה של התובע. אכן: "ספק אם תוצאה זו מתיישבת עם האינטרס הציבורי, המבקש להביא להכרעה שיפוטית עניינים בסמיכות סבירה למועד התרחשותם, ועם הצורך לתת משקל יחסי ראוי לענייניו של הנתבע, שלא להיות נתון לסכנת תביעה במהלך שנים ארוכות, על כל המשתמע מכך" (ענין הראל, בפסקה 12 לפסק דיני).

44. לבסוף, לא ניתן לקבל אף את טענת המערער כי מאחר והנזק שנגרם לו הוא נזק שנמשך והתחדש כל עוד הועסק על-ידי המשיבה, הרי שהתביעה לא התיישנה מאחר וטרם חלפו 10 שנים ממועד אירוע הנזק, אשר התמשך, לשיטתו, עד ליום 1.1.97, שבו סיים לעבוד אצל המשיבה, ולחלופין, עד לחודש פברואר 1996, שאז יצא לחופשת מחלה ונפסקה חשיפתו לחומרים מסוכנים. אכן, גם עילת תביעה הכוללת נזק עשויה להיות עילה נמשכת, מקום בו מעשה האשם הגורם נזק הולך ונמשך וגורם לתובע נזק מידי יום ביומו, כאשר במקרה כזה, "לא תתפוס ההתיישנות אלא בתום 7 שנים מאירועו של כל "נזק" ו"נזק" (דיני הנזיקין, בעמ' 724-725). כדי לזכות בהגנה בפני טענת התיישנות שמעלה הנתבע בנוגע לנזק כולו או מקצתו, על התובע להראות כי הנזק נגרם לו במשך כל תקופת עבודתו, ואילו על הנתבע להוכיח כי נזק זה או חלקו, נגרם ונתגלה עוד לפני תחילת תקופת ההתיישנות (ענין קלינמן, בעמ' 935; ענין זמיר, בעמ' 127). ואולם, מקום בו נזק ממשי כבר נתגלה, אין בעובדה כי הוא המשיך והחמיר לאחר גילוי, כדי להשעות את מרוץ תקופת ההתיישנות. בענייננו, כזכור, נסבה התביעה כולה על נזקי מחלת הפרקינסון, וגם אם מדובר בנזק שהתפתח בהדרגתיות לאורך שנים ולא הופיע בהבזק אחד, הרי שמועד אבחנתו של הנזק בהיקף ממשי, הוא מועד הגילוי, הפותח את מרוץ ההתיישנות (והשוו: ענין צורף, בפסקה 10). בענייננו, מועד גילוי הנזק הממשי חל עם האבחנה הרפואית בשנת 1991. יתר על כן, אפילו נתייחס למועד המאוחר ביותר הרלוונטי – הוא המועד שבו סיים המערער בפועל את עבודתו אצל המשיבה בחודש פברואר 1996 – כמועד גילוי המחלה, אשר עד אליו המשיך הנזק להיגרם ולהתחדש, ושרק החל ממנו יש למנות את תקופת ההתיישנות, הרי שגם ממועד זה, חלפו למעלה מ-7 שנים עד להגשת התביעה, ומכאן כי התביעה

הוגשה לאחר שהתיישנה. ועוד: משמצאנו כי חלפו למעלה מ-7 שנים ממועד גילוי של הנזק ועד להגשת התביעה, אין עוד נפקות לכך שאפשר וטרם חלפו 10 שנים מיום אירוע הנזק. כזכור, הלכה היא כי מגבלת 10 השנים הקבועה בסעיף 89(2) לפקודה לא נועדה להאריך את תקופת ההתיישנות כאשר חלפו למעלה מ-7 שנים מיום גילוי הנזק, והיא גם אינה מאפשרת לעשות כן. מגבלת 10 השנים נועדה לקבוע גבול עליון להגשת תביעות, החל בחלוף 10 שנים מיום אירוע הנזק, אפילו הנזק התגלה באיחור, וטרם חלפו 7 שנים ממועד גילוי. לעומת זאת, מקום בו חלפו שבע שנים ממועד גילוי של הנזק, התביעה תתיישן בתום אותן שבע שנים, ואילו בתקופת עשר השנים לא יהיה כדי להעלות או להוריד.

אמנם, עד לשנת 1996 המשיך המערער בעבודתו, חרף ההחמרה ההדרגתית שחלה במצבו לאורך השנים, ולמרות שכבר סבל בשנים אלו מנזק משמעותי. כן נכון הוא, כי המשיבה עצמה, בראיונות שערכה למערער זמן לא רב לפני פרישתו, סברה כי עודנו ממלא את משימותיו כראוי, וכי הוא כשיר לביצוע תפקידו בחברה כמקודם. ואולם, בכך אין כדי לסתור את הממצאים העולים ממכלול הראיות שתוארו, ולפיהם הן מועד האבחון הרפואי של מחלת המערער, והן המועד שבו נזקו כבר התגבש לכדי נזק משמעותי, התרחשו זמן רב קודם לכן. מכאן, כי תביעתו הוגשה לאחר שתמה תקופת ההתיישנות.

45. אין מנוס, אפוא, מן המסקנה, כי במועד הגשת התביעה על-ידי המערער בשנת 2003, חלה התיישנות על רכיב הנזק ביסוד התביעה. נותר לבחון האם רכיב הקשר הסיבתי בעילת התביעה התיישן אף הוא, כקביעת בית המשפט המחוזי.

התיישנות – רכיב הקשר הסיבתי

46. כאמור, להוכחת עילת התובענה נדרש הניזוק להראות כי התקיים קשר סיבתי בין מעשה האשם המיוחס למזיק לבין הנזק שנגרם לו. על מועד הגילוי של הקשר הסיבתי חלות הוראות סעיף 8 לחוק ההתיישנות, כפי שפורט לעיל. בשונה מיסוד הנזק, יסוד הקשר הסיבתי נעדר ביטוי פיזי-מוחשי, והוא נקבע בתהליך מחשבתי, הכולל, בין היתר, הערכת נתונים מדעיים-רפואיים (ענין המאירי הראשון, בעמ' 865). למרות שוני זה, ההלכה שנתגבשה בכל הנוגע למועד גילוייה של הזיקה הסיבתית הינה בעלת דמיון לא מבוטל לזו החלה בנוגע לגילוי רכיב הנזק. כך, נקבע, כי כדי למלא אחר הדרישה ביחס ליסוד הקשר הסיבתי, אין צורך להצביע על קיומה של זיקה בטוחה וודאית, ודי

בכך שיתגלה בסיס לסברה הקושרת בין מעשה האשם לבין הנזק שנגרם, או "קצה חוט" לצורך כך (ענין אברהם, בפסקה 11):

"כשם שניצני נזק מספקים על-פי ההלכה את הדרישה לגילוי יסוד ה"נזק", ובלבד שאינם בבחינת מה בכך, כך די לעניין הזיקה הסיבתית כי נתגלה לתובע "קצה חוט" הקושר מבחינה מדעית-רפואית בין המעשה או המחדל של המזיק לבין הנזק המאוחר. ... מכאן, שאת הדיבור "נודעו לתובע" יש לפרש כידיעה שאינה משוללת היגיון פנימי, ושיש לה אחיזה מינימלית במציאות" (ענין המאירי הראשון, בעמ' 866, ההדגשות אינן במקור).

47. כלל הוא כי יש לראות ברכיב הקשר הסיבתי רכיב אחר ונפרד של עילת התובענה מענין הנזק, ולפיכך, יש להחיל עליו את הוראת סעיף 8 לחוק ההתיישנות: "ראוי להפריד בין שאלת גילוי הקשר הסיבתי העובדתי, המתקיים בין הנזק ובין האשם שגרם לו, לבין שאלת גילוי הנזק עצמו; בעוד שעל רכיב הנזק בעילת התובענה חלות הוראות סעיף 89(2) לפקודה, נתפסת שאלת הקשר הסיבתי ברשתו של סעיף 8 לחוק" (ענין המאירי השני, בעמ' 550; ענין אברהם, בפסקה 6; גלעד, בעמ' 509-508).

על-פי הוראת סעיף 8, ובהינתן המבחן האובייקטיבי שברקע אמת-המידה המעוגנת בו, ככלל, די בכך שהיתה בידיעת הניזוק מודעות בכוח בדבר אותן עובדות שנעלמו מידיעתו בפועל, כדי לסמן את תחילת מרוץ ההתיישנות. מועד גילוי הקשר הסיבתי, אשר עמו תיפתח תקופת ההתיישנות, יחול, אפוא, במועד שבו ניתן היה לגלות אפשרות קיומו של קשר זה לאחר שהניזוק נהג כאדם סביר ונקט באמצעים סבירים לגילוי סיבת הנזק (ענין אברהם, בפסקה 11).

48. בית המשפט המחוזי קבע בענייננו כי משהתגלה למערער דבר מחלתו בשנת 1991, הוא יכול וצריך היה, כאדם סביר, לברר את הנסיבות שהביאו לפרוץ המחלה, ובאופן זה, גם לעמוד על אפשרות קיומה של הזיקה הסיבתית בין עבודתו לבין גילוי מחלתו. במיוחד כך, בהתחשב בכך שהמערער עבד אצל המשיבה שנים רבות בטרם התגלתה מחלתו, וחזקה עליו כי יכול היה בנקל לבצע את הבירור הנדרש לבחינת השפעת עיסוקו על גורמי מחלתו. כן נקבע, כי התנהגות המערער מלמדת על אדישות מצידו, שכן אין זה סביר כי מי שסובל מסימפטומים כדוגמת אלו מהם סבל, וידוע לו כי לקה במחלת הפרקינסון, לא יפנה לבירור מקור המחלה וגורמיה. במיוחד כך הוא, בנסיבות בהן המערער היה חשוף בעיסוקו לטיפול בחומרים מסוכנים, והצורך לבחון ולברר את השפעת הדבר על מחלתו מתבקש מאליו. מכאן, שאפילו לא היה המערער מודע בפועל לקיום זיקה סיבתית בין הטיפול בחומרים מסוכנים לבין מחלתו, הרי

משנת 1991 – מועד גילוי מחלתו – היה עליו, כאדם סביר, לפעול לבחינת הסוגיה הסיבתית לעומקה, על כל היבטיה.

49. אני נוטה לאמץ הנחה זו של בית המשפט קמא, המתיישבת עם מכלול נסיבות הענין, מהן עולה, לכאורה, כי אדם סביר בנעליו של המערער, משנתגלה לו לראשונה דבר מחלתו הקשה, היה פונה בסמוך לאחר מכן לבחון אפשרות קיומה של זיקה סיבתית בין סביבת עבודתו, שהיתה כרוכה בטיפול בחומרים מסוכנים, לבין פרוץ מחלתו. הנחה זו מתיישבת עם התנהגות סבירה של אדם הלוקה במחלה קשה, המחפש לדעת את מקורותיה, ובוחר האם נסיבות חייו ועבודתו עלולות לשמש מקור או זרז לפרוץ מחלתו או להחמרתה. עם זאת, דומה כי אין צורך לקבוע מסמרות בענין זה, שכן במישור העובדתי ניתן לקבוע, ברמת הסתברות גבוהה, כי המערער היה מודע כבר בתחילת חודש פברואר 1996 לקיום זיקת הקשר הסיבתי בין המחלה לבין עיסוקו, ומכל מקום, לא עמד בנטל ההוכחה המוטל עליו להוכיח את המועד בו לראשונה נודע לו דבר הזיקה האמורה.

50. כזכור, המערער הגיש את תביעתו ביום 28.5.03. מכאן, כי ככל שנודע למערער בפועל, או אמור היה להיות ידוע לו, דבר קיומה של זיקה סיבתית בין מחלתו לעבודתו בטום יום 28.5.96, כי אז משמעות הדבר היא כי התביעה הוגשה לאחר חלוף תקופת ההתיישנות. לעומת זאת, ככל שהדבר נודע לו, או אמור היה להיות ידוע לו, לאחר יום 28.5.96, תתחייב המסקנה כי התביעה טרם התיישנה.

51. מהתשתית העובדתית בהליך עולה, כי בשנת 1996 פנה המערער אל המוסד לביטוח לאומי בתביעה לקבלת קצבת נכות עקב מחלתו. המועד המדויק שבו הוגשה התביעה, כמו גם פרטיה של תביעה זו, אינם ידועים לנו, משלא הוגשו לענין זה מלוא העובדות והמסמכים הרלוונטיים, שהנטל והחובה להגישם רבצו על המערער, במסגרת טענת ההגנה שהעלה בדבר גילוי מאוחר של הזיקה הסיבתית. אין חולק, כי ביסוד תביעה זו למוסד לביטוח לאומי עמדה סברת המערער כי אפשר וקיים קשר בין עבודתו אצל המשיבה לבין מחלתו. ראשית, מחקירת המערער עולה כי התביעה נסבה על בקשתו להכיר במחלתו כתאונת עבודה או כמחלת מקצוע. וכך הוא אמר בנושא זה:

ש: מתי פנית למל"ל, כדי שיכירו במחלה כתאונת עבודה או מחלת מקצוע
ת: בסמוך אחרי שעזבתי את העבודה. ... (פרוטוקול הדיון מיום 29.3.06, בעמ' 16, ההדגשות אינן במקור).

שנית, המשיבה בסיכומיה מציינת כי תביעתו זו של המערער הופנתה לענף נפגעי עבודה בבקשה להכיר במחלתו כפגיעה בעבודה (סעיפים 39-40 לסיכומי המשיבות בערעור), והמערער לא חלק על כך; ושלישית, הדבר מתיישב עם פניית המוסד לביטוח לאומי אל המשיבה מיום 15.11.96 בבקשה לקבלת מידע לצורך הטיפול בתביעתו של המערער, אשר גם ממנה עולה כי ביסוד התביעה עמדה הטענה כי נזקי המערער קשורים בעבודתו אצל המשיבה. כך, נשאלה המשיבה על-ידי המוסד לביטוח לאומי החל מאיזה מועד עבד אצלה המערער; האם בכל שנות עבודתו המערער שימש כנהג; אילו חומרים הוביל המערער במסגרת עבודתו; האם ידוע על דליפות של חומרים כימיים ממשאיתו; האם יש ברשותה רשימות אודות אירועים כאלו; והאם ידוע לה ההרכב הכימי של החומרים שאותם הוביל (נספח ג' לתצהיר המערער בבית המשפט המחוזי). יוזכר, כי עוד קודם לכן, ביום 13.11.96 כבר הודיע המוסד לביטוח לאומי למערער כי נקבעה לו דרגת אי-כושר בשיעור של 75%, החל מיום 5.2.1996, וכי דרגה זו מזכה אותו בקצבת נכות מלאה בשיעור של 100% (מוצג ד' בתיק המוצגים מטעם המערער). מובן, אפוא, כי במועד הגשת התביעה לביטוח הלאומי כבר הונחה המערער על-ידי הסברה כי קיימת זיקה בין עבודתו אצל המשיבה למחלתו.

52. מהנתונים האמורים מתקבלת תמונה ראייתית, בהתאם למאזן ההסתברויות, ממנה ניתן להסיק כי בסמוך ממש לפרישתו בפועל של המערער מעבודתו אצל המשיבה, הוא הגיש את התביעה למוסד לביטוח לאומי, המצביעה על טענתו בדבר קיום קשר סיבתי בין המחלה לעבודה. המערער לא סיפק לבית המשפט נתונים ברורים על מועד הגשת התביעה, אף כי פרט טכני זה קל ביותר להשגה ולהצגה, ולמרות שעליו הנטל להוכיח את הגילוי המאוחר של הזיקה הסיבתית ואת מועדו של הגילוי הזה. עם זאת, המערער מצדו העיד כי התביעה הוגשה בסמוך לפרישתו, ומשמע, בסמוך לחודש פברואר 1996, שהוא מועד עזיבתו בפועל את העבודה. גם אם נראה מועד זה כמועד גילוי הזיקה הסיבתית, רכיב זה של הקשר הסיבתי התיישן בטרם הוגשה התביעה בחודש מאי 2003. ומכל מקום, המערער כשל לעמוד בנטל ההוכחה המוטל עליו להוכיח במדויק כי הזיקה התגלתה לו בפועל מאוחר יותר, וכי על כן התביעה לא התיישנה.

53. לאור האמור, אין מנוס מלקבוע כי המערער היה מודע בפועל לאפשרות קיום זיקה סיבתית בין העבודה למחלה לכל המאוחר בסמוך לפרישתו בפועל מעבודתו אצל המשיבה, ומכל מקום, הוא לא עמד בנטל ההוכחה המוטל עליו להוכיח כי חל בעניינו החריג הקבוע בסעיף 8 לחוק ההתיישנות. במיוחד כך הדבר, משבית המשפט המחוזי בהחלטתו הראשונה בעניינו קבע, כי ההכרעה בשאלה זו מחייבת הבאת ראיות, והבהיר

כי משהמשיבה העלתה את טענת ההתיישנות, מוטל הנטל על המערער להוכיח קיומן של עובדות המצדיקות חריגה מכללי ההתיישנות הרגילים. בנטל הוכחה זה לא עמד המערער גם לאחר שהתאפשר לו, פעם נוספת, על-ידי בית המשפט המחוזי, לטעון ולהביא ראיות בענין זה.

סוף דבר

54. המערער עבד אצל המשיבה במשך שנים ארוכות, וכעולה ממכתבי ההערכה שניתנו לו, וממענקים שונים שהוענקו לו, הוא זכה, לאורך שנים אלו, להערכה רבה על עבודתו המסורה. איתרע הגורל, ובמהלך שנים אלו לקה המערער, מסיבות שלא הובררו עד היום, במחלת הפרקינסון, אשר מתסמיניה הקשים הוא סובל עד עצם היום הזה. בתחילת שנות ה-90 התגבש נזקו של המערער לכדי נזק משמעותי ומוחשי, ונזק זה היה ידוע לו. לפיכך, הנזק נתגלה בתחילת שנות ה-90. אשר לקשר הסיבתי – בהמשך לכך, עלה בלב המערער החשד שמא קשורה מחלתו לעבודתו אצל המשיבה. על יסוד חשד זה, הוא פנה לכל המאוחר בתחילת שנת 1996, אל המוסד לביטוח לאומי לצורך הכרה במחלתו כנובעת מעבודתו. תביעתו לסעד כלפי המשיבה בגין נזקי מחלתו הוגשה רק בשנת 2003. גילוי המחלה עוד בתחילת שנות ה-90 הצמיח את ההנחה כי, בתורת אדם סביר, היה על המערער לפעול לבירור הקשר הסיבתי בין המחלה לעיסוקו, וזאת במסגרת התנאים הנדרשים על-פי סעיף 8 לחוק ההתיישנות בדבר "התיישנות שלא מדעת". אולם מעבר לכך: פנייתו למוסד לביטוח לאומי בתחילת שנת 1996 מצביעה בפועל על טענתו בדבר קיומה של זיקה סיבתית כבר באותה עת; ומכל מקום, הוא כשל בהרמת נטל ההוכחה שרביץ עליו להוכיח כי מודעותו לזיקה הסיבתית כאמור חלה במועד מאוחר יותר, וכי מאז אותו מועד מאוחר ועד להגשת התביעה לא חלפה תקופת ההתיישנות. המסקנה המתבקשת היא כי הן מבחינת מרכיב הנזק והן מבחינת מרכיב הקשר הסיבתי, ששניהם היו שנויים במחלוקת בהליך זה, התביעה התיישנה.

ממכלול הטעמים שפורטו, אציע לחבריי לדחות ערעור זה, על כל היבטיו. כן אציע, שלא לחייב את המערער בהוצאות בנסיבות ענין זה.

ש ו פ ט ת

א. מסכים אני לתוצאה אליה הגיעה חברתי השופטת פרוקצ'יה ולהנמקתה בנתון להערות קצרות. בעיקרון "הזכות המהותית היא גבירתה של הזכות הדיונית, שהיא שפחתה ההולכת בעקבותיה ונכנעת לה" (דברי השופט טירקל בע"א 1254/99 המאירי נ' הכשרת הישוב, פ"ד נד(2) 535, 557); אך פרשנות מצמצמת לטענת ההתישנות, כדי שלא לפגוע בזכויות מהותיות, "אין בכוחה... להוביל לפרשנות המרוקנת את ההתישנות שנקבעה בחוק מכל תוכן" (השופטת שטרסברג-כהן בע"א 288/95 לתאם נ' אל-זארובי פ"ד נד(2) 598, 623). בע"א 2728/06 פלונית נ' סודוקה (לא פורסם) נזדמן לי לומר, כי "בסופו של יום תר הדין – מפי המחוקק והפסיקה – אחר האיזון הראוי, וכשלעצמי סבורני כי אכן במקרים שבהם כפות המאזניים מעוינות, נכון יהיה לפרש הוראות התישנות על דרך הצמצום, מה שאין כן שעה שהכף נוטה אל נכון ומימושו של דבר המחוקק בדבר ההתישנות נהיר". אכן, האיזון בין ההגינות כלפי המזיק לבין ההגינות כלפי הניזוק לעניין זה הוא אתגר לא פשוט (ראו גם ע"א 1806/05 הדאל נ' עזבון אמיתי (לא פורסם)).

ב. חוששני כי בנידון דידן כפות המאזניים אינן מעוינות, אלא נוטות הן לכיוון ההתישנות, כפי שתיארה חברתי. כאן אוסיף, כי הפסיקה – במיוחד פסק הדין בפרשת המאירי הנזכרת מעלה, בחוות דעתו של השופט, כתארו אז, ריבלין - סקרה את הפרשנות לעניין היחס בין סעיף 89(2) לפקודת הנזיקין (נוסח חדש) לבין סעיף 8 לחוק ההתישנות, תשי"ח-1958. בפרשת סודוקה הנזכרת עמדתי (פסקה י") על שלושה הבדלים בין שתי הוראות הדין הללו, ואחזור עליהם במיוחד לעניין פרשנות סעיף 89(2) ואמת המידה של האדם הסביר:

"(1) ההבדל הראשון הוא ההבדל האופרטיבי, כאמור מעלה – שתי ההוראות מחילות את כלל הגילוי המאוחר, אולם הוראת סעיף 89(2), והיא לבדה, קובעת מחסום להגשת התביעה כעבור עשר שנים מיום אירוע הנזק.

(2) ההבדל השני הוא ההבדל בתחום התחולה, ובו טמונה גם ההבחנה המהותית בין המקרים: סעיף 89(2) חל במקרים בהם התגלו באיחור שאר "העובדות המהוות את עילת התובענה". עובדות אלו יכולות להיות המעשה או המחדל המקימים את עילת התביעה, והקשר הסיבתי בין המעשה או המחדל לבין הנזק (ראו גם ע"א

7805/02 הלפרט נ' אסותא, פ"ד נח(6) 847, בעמ' 854; ישראל גלעד "התיישנות בנוזקין – הצעה לשינוי החוק – חלק ראשון" משפטים י"ט 81, 125-126 (תשמ"ט; להלן גלעד); וראו בשני המקומות גם לגבי רכיבים אפשריים אחרים, כגון זהות הנתבע וכגון הכרת הדין המקים את עילת התביעה, ובעניין אחרון זה ראו גם ע"א 531/89 להבי נ' הועדה המחוזית לתכנון ולבניה – המרכז, פ"ד מו(4) 719 (1992) – להלן עניין להבי).

(3) ההבדל השלישי נוגע לסטנדרד הגילוי ("מבחן הגילוי", בלשונו של השופט ריבלין בעניין המאירי; ו"טיב הגילוי" בלשונו של גלעד, במאמרו הנזכר בעמ' 127-128). לעומת הוראת סעיף 89(2), הנוקטת לשון סתמית - "נתגלה הנזק", בהוראת סעיף 8 מצוין מפורשות סטנדרד הגילוי האובייקטיבי: "נעלמו מן התובע העובדות... מסיבות שלא היו תלויות בו ושאינן בזהירות סבירה לא יכול היה למנוע אותן". אף שהבדלי ניסוח אלה היו גלויים לעיני בית המשפט במקרים קודמים בהם נדון היחס בין הסעיפים (ראו עניין המאירי, בעמ' 547; ע"א 7707/01 צורף נ' קופת חולים (לא פורסם) בפסקה 8), משמעותם לא הוכרעה. דומני שההכרעה אינה נדרשת אף בנסיבות המקרה דנא, אולם אף על פי כן אציין, כי לגבי דידי, פרשנות ראויה לחוק מחילה את אמת המידה של האדם הסביר גם על גילוי הנזק לפי סעיף 89(2). דבר זה עולה בקנה אחד עם הלכותיו הפסוקות של בית משפט זה (ראו ע"א 74/60 נמר נ' שירותי נמל מאוחדים, פ"ד טו 255, 261 (1961); עניין בוכריס, בעמ' 588-589; ע"א 220/84 אגיוף נ' קיבוץ גבת – אגודה שיתופית, פ"ד מ(1) 528, 530 (1986); ע"א 1650/00 זיסר נ' משרד הבינוי והשיכון, פ"ד נז(5) 166, 177 (2003) והאסמכתאות שם; ע"א 2242/03 אברהם נ' ראשד (לא פורסם) בפסקה 10; ראו גם גלעד, בעמ' 141), ומתיישב גם עם הצורך בהרמוניה חקיקתית; ראו גם, בהקשר זה, את דברי ההסבר להצעת חוק התיישנות, התשס"ד-2004, הצעות חוק הממשלה 125, 611, 616 (2004). לא למותר לציין, כי באשר לעילות ההשעיה בכלל בהקבלה לסעיף 8 לחוק התיישנות, ההשעיה המוצעת שם היא כשהתובע "לא ידע ולא היה עליו לדעת" עובדה שהיא חיונית ובין אלה נמנים "זהותו של הנתבע, המעשה של הנתבע שהוא נשוא התביעה, הפגיעה בתובע שהיא נושא התביעה, קיומה של זיקה סיבתית עובדתית בין המעשה לבין הפגיעה האמורים" (סעיף 12(1)(א) להצעה בעמ' 616).

חברתי השופטת פרוקצ'יה ציינה, כי גם במקרה דנא אינה סבורה שנדרשת הכרעה בנושא פרשנות סעיף 89(2) ואמת המידה לעניין גילוי הנזק; זאת, כיון ש"גם על פי המבחן הסובייקטיבי, גילוי הנזק – קרי: המחלה – בנסיבות מקרה זה אירע מחוץ לתחומי תקופת התיישנות..." (פסקה 34). לטעמי אולי הגיעה עת לומר בפה מלא, כי

אמת המידה של האדם הסביר צריך שתוחל גם על גילוי הנזק לפי סעיף 89. בנידון דידן גם החילה חברתי, כמו גם בית המשפט המחוזי, אמת מידה זו לעניין רכיב הקשר הסיבתי, כיון שהבסיס הנורמטיבי הוא סעיף 8, בו מעוגנת בדין גופו אמת המידה האובייקטיבית (פסקאות 47-49). כשלעצמי סבורני, כאמור, כי בסופו של יום יש להחיל אותה אמת מידה גם לגבי סעיף 89(2).

ג. ולבסוף אחזור על המלצתו של השופט ריבלין בעניין המאירי (עמ' 547) באשר לביטול השניות שבין שני הסעיפים נשוא ענייננו (ראו גם פרשת טורוקה פסקה י(4)), והדיו הנשפך גם בתיק זה מזכיר כי כבר נדרשו לכך מנסחי הצעת חוק ההתישנות, התשס"ד-2004 (הצעות חוק הממשלה תשס"ד, 611, 616) בהציעם לבטל את סעיף 89, אך למרבה הצער לא אסתייעא עדיין מילתא.

ד. עם כל האהדה למערער ולמצבו, איני רואה מנוס מהצטרפות להכרעת חברתי.

ה. לאחר שנכתבו דברים אלה ובטרם ניתן פסק הדין דנא, ניתן פסק הדין בע"א 2206/08 סיגמן נ' דובק (טרם פורסם), ושם הוכרע ברוח האמור מעלה (חוות דעת השופטת פרוקצ'יה).

ש ו פ ט

השופטת ע' ארבל:

אני מסכימה עם פסק דינה של חברתי, השופטת פרוקצ'יה. עם זאת אציין כי אני מוצאת קושי בהסדרי ההתישנות הנוגעים למחלות קשות, אשר גילויין אורך זמן ומתעכב בשל חוסר מודעות הנפגע, וככל שעובר הזמן מצבו של הנפגע הולך ומחמיר. במקרים אלו ההתמודדות הנפשית והפיזית הכרוכה במחלה מקשה לעיתים, ואינה מותירה מקום להתמודדות עם ניהול מערכת משפטית הדורשת משאבים רבים של זמן, כסף וכוחות נפש. אני מוצאת עצמי מהרהרת האם לא נכון היה לבחון מחדש את האיזון בדיני ההתישנות במקרים מעין אלו ודומיהם (ראו את מאמרו של אהוד גוטל "הסדר חדש לדין ההתישנות?" משפטים לו 829 (תשס"ז) ואת מאמר התגובה של ישראל גלעד "הסדר חדש לדין ההתישנות? תגובה" משפטים לו 855 (תשס"ז)). בשלב זה איני נוקטת עמדה בעניין ההצעות המועלות, ומכל מקום על-פי ההסדר הנורמטיבי הקיים איני רואה אלא להצטרף, כאמור, לפסק דינה של חברתי.

באשר להערתו של חברי, השופט רובינשטיין, בנוגע למבחן הגילוי האובייקטיבי שיש להחיל לטעמו על סעיף 89(2) לפקודת הנזיקין [נוסח חדש], עמדתי היא שונה. לטעמי, מבחן הגילוי בסעיף 89(2) צריך להיות סובייקטיבי. את עמדתי פרשתי בהרחבה לאחרונה בע"א 2206/08 סיגמן נ' דובק (טרם פורסם). מאחר שאין הדבר נדרש לעניין שבפנינו איני רואה צורך לחזור על עמדתי שם.

שופט

לפיכך הוחלט כאמור בפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה.

ניתן היום, א' באב התש"ע (12.07.10).

שופט

שופט

שופט